

ИИТ кыскача китептер сериясы окурмандарга баштапкы китептин негизги мааниси жөнүндө жалпы түшүнүктү берүүдө институттун негизги кыска формада жазылган басылмаларынын баалуу жыйындысы болуп саналат.

Дүйнөгө жана анын ичиндеги адамдарга карата адеп-ахлактык, таухиддик жана максаттуу көз карашты калыбына келтирмейинче, чыныгы, жашоого жөндөмдүү Курандын дүйнө таанымын жандандыруу мүмкүн эместиги - мусулман дүйнөсүнүн чоң жоготууларга туш болуусунун себептерин изилдеген бул эмгектин негизги принциби.

Аталган эмгек Исламдын өнүгүүсүнүн туу чокусуна, “алтын дооруна” суктанууну улантуунун ордуна, анын колдонулбай жаткан мүмкүнчүлүктөрүн баалоонун маанилүүлүгүн чагылдырууга аракет жасады. Биз Кудайга жана Пайгамбарыбызга, дүйнө жүзүндө жакшылыкка жана чындыкка болгон аруу, жалындуу сүйүүбүзгө жүрөктөрдүн түпкүрүнөн орун бергенибизде гана, ишенимибиз толук болот.

Абу Сулайман Курандын жана Пайгамбардын Сүннөттөрүнүн негиздерин бекем кармануу, ушул көз карашты ачыктан-ачык өздөштүрүү Кудайдын жалгыздыгын тааныган, Ага баш ийген алгачкы исламдын жолдоочуларынын пайда болушунда негизги себепчи экендигин ырастайт. Алар азыркы Мусулмандар жоготкон адеп-ахлактык негиздерди бекем кармап билүүнүн негизинде өз тагдырын, келечегин тайманбастык менен түзүшкөн. Курандын дүйнө таанымы аркылуу ислам дининин кайрадан жаралуусу – азыркы учурдун эң негизги талабы жана бул коркунуч жараткан абалдан чыгуу жолдорунун ачкычы.

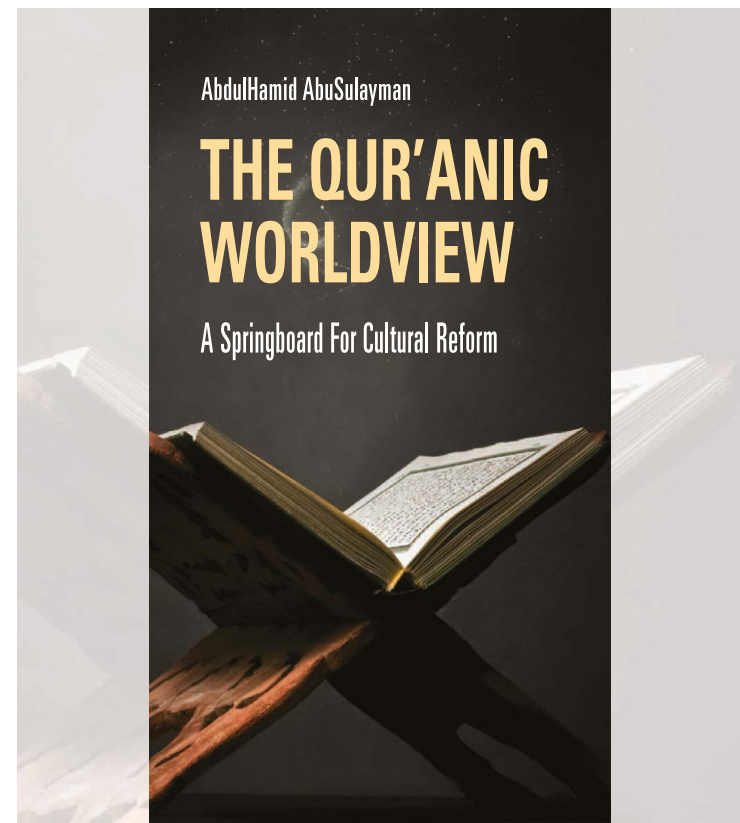
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

978-1-56564-595-0

Абдул Хамид Абу Сулайман

КУРАНДЫН ДҮЙНӨ ТААНЫМЫ

Маданий өзгөрүүлөргө көпүрө

(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

Абдул Хамид Абу Сулайман

КУРАНДЫН ДҮЙНӨ ТААНЫМЫ:

Маданий өзгөрүүлөргө көпүрө

Элисон Лейк тарабынан кыскартылды

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демөөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)
Херндон, Вирджиния, США
Билим Интеграция Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон **Жалилова Гулжахан**
Китептин редактору **Беделбек кызы Вера**

Автору **АбдулХамид Абу Сулайман**
Курандын дүйнө таанымы: Маданий өзгөрүүлөргө көпүрө / Которгон Жалилова Гулжахан:– Б.: 2020. – 36 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мукулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ
Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан
тастыкталат. №

The Qur'anic Worldview: A Springboard for Cultural Reform (Kyrgyz)
Abdul Hamid Abu Sulayman
IIIT Books-In-Brief Series

Курандын дүйнө таанымы: Маданий өзгөрүүлөргө көпүрө
АбдулХамид Абу Сулайман
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (IIIT)
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

IIIT London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

IIIТ «Кыскача сунушталган китептер» китептердин сериясы

Бул Ислам Ойлору Эл Аралык Институтунун (IIIТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Окуганга ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн кыска форматта чыгарылат. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилденген обзорлору болуп, окурмандарды түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

Абдул Хамид Абу Сулаймандын «Курандын дүйнө таанымы: маданий өзгөрүүлөргө көпүрө» - аттуу китеби толукталган түрдө 2011-жылы басылып чыккан. Автордун араб тилиндеги аль-Руия аль-Кавнийя аль-Хадария аталыштагы түп нуска чыгарылышындагы китебинин англис тилине которулган түрү болуп эсептелет.

Бул жетишерлик деңгээлде далил келтирилген жана таасирдүү эмгек мусулман дүйнөсүнүн абалын начарлоого дуушар кылган күчтөрдү – мусулман илиминде Курандын дүйнө таанымын алсыратууну жана ошол начарлоону, алсыроону кантип өзгөртүү керектигин аныктоого аракет кылат. Көпчүлүк бул ой-пикир менен макул болот болуш керек деп ойлойм.

Абу Сулайман Курандын дүйнө таанымын калыбына келтирүү үчүн ар кандай чыныгы жана туруктуу өзгөрүүлөр керектигин белгилейт. Бул келечектүүлүктүн жана мурдатан бери болуп келген, азыркы күндө да өз күчүн жоготпой келе жаткан алгачкы мусулман коомчулугунун ийгиликтерге жетишүүсүнө шарт түзгөн Курандын негиздерине ж.о.э. Пайгамбарлык Сүннөткө жакындоо, берилгендикти окуп үйрөнүүдө негизги мааниге ээ деп эсептейт. Мусулмандар көп убакыт аралыгында кыйынчылыкка туш болгон абалынын себептерин аныктоого аракет кылып келишүүдө. Автор исламдын өздүгүнүн Курандын дүйнө таанымы аркылуу кайрадан жандануусу азыркы замандын башкы талабы жана үмөттүн жашоо-шартынын келечекте туруктуу өнүгүүсү үчүн өбөлгө түзөт деп эсептейт

Абдул Хамид Абу Сулаймандын түп нуска китебинин кыскартылган түрдө чыгарылышы

КУРАНДЫН ДҮЙНӨ ТААНЫМЫ: МАДАНИЙ ӨЗГӨРҮҮЛӨРГӨ КӨПҮРӨ

Абдул Хамид Абу Сулайман

2011-ж.

КИРИШҮҮ

Бул китеп мусулман дүйнөсүнүн начарлап кетүү себептерин иликтөөгө жана бүгүнкү күндө мусулмандардын алдында турган эң негизги маселелердин бири - исламдын бир кездеги улуу өнүгүүсүнүн туу чокусуна, “алтын дооруна” кайра кайтып баруу жолдорун табууга багытталган. Автор мусулман коомчулугунун гүлдөп, өсүшүнө шарт түзүп, мүмкүндүк берген, негиздери тажрыйбада дагы деле колдонулуп келе жаткан Курандын дүйнө таануусун калыбына келтирүү чечимин сунуштайт. Бүгүнкү күндө Куран дүйнө таануусу аркылуу ислам өздүгүнүн кайрадан жандануусу мусулман дүйнөсүнүн ар тараптуу өнүгүүсүнө, келечекте ден-соолугу чың жана жашоо-шарты өнүккөн үмөттөрдүн жыргалчылыгына зарыл шарттардан болуп саналат.

Бул дүйнө тааным дени сак адамзаттын өнүгүүсү үчүн көбүрөөк күч-кубатты, оң энергияны жана жаратмандыкты камсыздай алат. Убакыттын өтүшү менен мусулман коомчулугунун дүйнөлүк көз карашын жана анын баскычтарын тереңирээк, алдын-ала карап чыгуу менен китеп мусулман маданиятынын алгачкы жылдарындагы өнүгүүсүнүн эң негизги себептерин аныктоого аракет жасайт. Ошол эле учурда, кийинки кылымдарда мусулман коомчулугуна терс таасирин тийгизген исламды бурмалоонун маанилүү аспектилерин ачып берет жана натыйжада пайда болгон маселелерди кароо чечимдерин сунуштайт.

Ислам элдеринин Батышка суктанышына жана жашоонун бардык тармактарында Батыштын адаттарына ылайык келишине карабастан, алардын кайталоосу үстүртөн эле орун алган. Ал эми коомдору артта калууга жана кайдыгерликке кабылышкан. Мусулмандар бирдиктүү иш-аракет жана өзгөрүүлөр үчүн чыныгы маанини, максатты жана милдеттенмелерди камтыган дүйнө таанымын калыптандырмайынча, алардын абалы эч өзгөрбөгөн бойдон калмакчы.

Өзгөрүүлөргө умтулган ойчулдар жана демилгечилер Куран дүйнө таанымынын предмети менен таанышып, балдарды тарбиялоо, билим берүү жана кесиптик даярдоодо мусулман коомчулугунун уул-кыздарынын ойлорунда, жүрөктөрүндө калтыруу менен аны татыктуу үйрөтүп, жемиштүү иш-аракеттерди алып баруу аркылуу тыгыз кызматташтыкта болот деп үмүттөнөбүз.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Курандын дүйнө таанымы жана адамзат маданияты

Ар бир маданий тутум белгилүү бир түшүнүк аркылуу иш-аракетке өтүүчү түпкү дүйнө таанымы менен байланыштуу. Мындай ой жүгүртүү жолу канчалык так, оң таасирдүү, ар тараптуу жана ийкемдүү болсо жана аны менен байланышкан маданий тутумду жана дүйнө таанымды канчалык так чагылдырса, ал ошончолук натыйжалуу жана күч-кубаттуу болот.

Курандын дүйнө таанымы кайрадан калыбына келтирүүлөргө муктаж болгон негиздерди камтыйт. Ал ислам коомчулугунун түзүлүшүндө, колдонмолорунда жана натыйжаларында ишенимдүү, ынандыраарлык, ырааттуу жана илимий түрдө чагылдырылышы керек. Ислам дүйнө таанымынын түзүлүшү жана мазмуну тууралуу жетишсиз маалыматка ээ болуу жашоонун, туруктуулуктун, маанилүүлүктүн жана интеллектуалдык өндүрүмдүүлүктүн жоголушуна алып келди. Бул жоголууга исламдын маданий мурастарынын чыгармалары жана окуп үйрөнүү үчүн усулдук куралдардын көптүгүнө карабастан, ислам негиздери, түшүнүктөрү жана баалуулуктары өз таасирин тийгизе албайт.

Так, ырааттуу жана чыныгы дүйнө тааным адамдардын аң-сезимдик, руханий жана интеллектуалдык жашоосун калыптандыруучу, негиздүү иш-аракеттерге түрткөн илимий күч катары ийгиликке жетет. Чындыктан четтетилген бүдөмүк дүйнө тааным адамдын жашоосуна же коомдун абалына анчалык деле таасирин тийгизбейт. Бүгүнкү күндө мусулман коомчулугунун ислам дүйнөсүн кылдат иликтөө үчүн агартуу, маалымат жеткирүү иш-аракеттери жагынан аксап келет. Мунун натыйжасы акыркы бир нече кылымдарда мусулман коомчулугунда начарлоого, төмөндөөгө жана артта калуучулукка алып келди.

Мусулман ойчулдарынын, интеллектуалдарынын Батыш үлгүсүндөгү илимий жана материалдык жетишкендиктер менен алек болуусу, сокур жетеленүүсү Батыштын менталитетин жана анын дүйнө таанымын кабыл алууга түрткү берди. Андан көрө, мусулман демилгечилери, ойчулдары өз ойлорун мусулман салтына сын көз менен карап, аларды изилдөө аркылуу өзгөртүү керек. Мындай изилдөө исламдык ойлордун, коомдук түзүлүшүнүн жана маданий абалынын төмөндөшүнүн себептерин аныктай алмак. Мусулман интеллигенциялары Батыштын жолдору менен көрө албастыктан арылып,

өз тарыхын жана маданиятын көрүү үчүн чындыкты жана айтылган бирдиктүү сын-пикирлерди кабыл алышы керек. Ислам дүйнө таанымы дүйнө жүзүндө жоголгон нерсени калыбына келтирүү үчүн илимий негизди, интеллектуалдык, аң-сезимдик жана эмоционалдык күчтөрдү камтыйт.

Пайгамбарыбыздын (С.А.В.) тушундагы жетишкендиктер жана туура багытты тандаган халифалар доору алардын өмүргө, дүйнө жана маданиятка болгон таасирдүү көз карашынан шыктанган. Бул дүйнө тааным демилгелүү рух, күч-кубат, интеллектуалдык жана эмоционалдык күчтү камтыйт. Бул адамдардын тарыхый азаптуу эрдиктери дагы эле мусулман коомчулугунун абийиринде жана жүрөгүндө өзгөрүүсүз жашап келүүдө. Биз ошол мурдакы муунду жетектеген, маалымат менен камсыз кылып турган дүйнө таанымдын өзгөчөлүктөрүн жана анын өнүгүү жолдорун түшүнө билүүбүз керек.

Биздин азыркы кырдаалда чагылдырылган түп тамырынан бери өзгөрүүлөрдү эске алганда, биз мусулмандардын алгачкы муундарын жетектеген көрүнүштү бүгүнкү ата-бабаларыбыздын өтө оор мурасынан ажыратышыбыз керек. Бүгүнкү дүйнө тааным - урааны кысымга алууну, жеңилүүнү, алсыздыкты жана көңүл коштукту колдоп, үндөгөн теория. Экинчи жагынан, Курандын дүйнө таанымы өткөн кылымдарда ийгиликке жетишкен, анткени ал өзүн-өзү таанууну жана ырастоону ар кандай жекече жана коомдук жолдор менен өстүргөн. Адамдар исламдын алгачкы күндөрүндө бирдиктүү Курандын дүйнө таанымынын таасири астында жашап келишкенде, алардын Кудай берген руханий табияты адилеттүүлүк, кайрымдуулук, бир туугандык жана тынчтык баалуулуктарына жооп берген. Кудурети күчтүү Кудай: «Бул [кабар] бардык адамдарга, түз жолдо жүрүүнү каалаган ар бир адам үчүн акыл-эстүүлүк», – деп жар салат (Таквир сүрөсү, 81: 27-28).

Ислам дүйнө таанымындагы башаламандык, бурмалоолор Пайгамбарлык доордун акыркы жылдары жана туура жолго багытталган халифат доору бүткөндөн кийин акырындап өсүп, ислам дүйнө таанымына карама-каршы келген иш-аракеттер күчөй баштады. Ыйык Курандын сөздөрү менен ислам дининин түп нускасын алып жүрүүчүлөр, Пайгамбарыбыздын сахабалары жоголо башташты. Андан кийин ошол кездеги доордун залым,

* (С.А.В.)-«Аллахтын тынчтыгы жана берекеси болсун!» Пайгамбарыбыздын ысмы эскерилгенде айтылат.

күч-кубаттуу аталган Перс жана Византия империялары менен тирешүү болгон. Натыйжада, чөлдүү жерди мекендеген көтөрүлүшчү араб уруулары мусулман мамлекетинин аскердик күчтөрүн талкалап, анын саясий жашоосун үзгүлтүккө учуратышты. Чөлдү мекендеген арабдар дагы эле эскичил расисттик уруулук баалуулуктардын жана коомдук салттардын таасири астында болуусу ислам үчүн жаңылык болгон.

Аймактык жаңжалдар, чөлдөгү катаал жашоо жана табигый жаратылыш байлыктарынын жетишсиздигине байланыштуу узак мезгилден бери келе жаткан уруулардын чыр-чатактары, үй-бүлө, жарандык, ошондой эле мамлекет жана улуттук сыяктуу ислам коомунун институттарынын түшүнүктөрүнүн негизин түзгөн тилектештик жана уруу аралык ой жүгүртүүнүн баалуулугун өздөштүрүүгө тоскоолдуктарды жаратты. Куран бедуйн урууларынын жапайылыгын жана эскичил ой жүгүртүүсүн сүрөттөйт. Алардын исламдын саясий турмушуна тийгизген терс таасири туура жол менен башкарылган халифаттын кулоо жана үмөттөрдүн династиясынын орноо мезгилинен башталды. Алардын эскичил ой жүгүртүүсү жана адамдык мамилелерге расисттик мамиле жасоосу Курандын дүйнө таанымына да таасирин тийгизбей койгон жок. Убакыттын өтүшү менен дагы бир олуттуу тоскоолдук грек ой жүгүртүүсү менен идеяларынын жасалмалуулугу жана анын илими менен философиясынын мифтик негизге багытталганы болду.

Бул окуялар ислам дүйнө таанымынын көптөгөн негиздерин бүдөмүк абалга жана бурмалоого жеткирүү менен коомдук-саясий чөйрөлөрдө көз карандылык мамилелеринин пайда болуусуна түрткү болду. Ошентип, дин акырындык менен саясий башкаруучулардын жана алардын кол алдындагылары үчүн кызмат кыла баштады. Интеллектуалдык жана илимий башаламандык барган сайын мусулман коомчулугунда рухий жактан алсыроону күчөтүп, одоно бурмалоолорду жаратып, ислам дүйнө таанымын ого бетер начарлатты. Бул окуялар үмөттөр доорунун акырында, Ислам мамлекетинин саясий түзүлүшүнүн кулашында жана өнүгүүнүн жаңылануусу үчүн белгилүү болгон Курандын негиздеринен баш тарткан кезде ачык байкала баштады. Бул негиздер: Кудай тарабынан берилген башкаруучулук сапат, адамзат табиятынын сапаты аркылуу башкарылуучу чыгармачылыкка умтулуу, адам баласынын жүрүм-турумунун этикалык негиздери, акыйкаттык, бир туугандык, Кудайдын биримдиги, кеңешүү, эркиндик, жоопкерчилик, жана бирдиктүү иш-аракеттерди камтыйт.

Бир кездерде улуттун жетектеген, алдыга сүйрөгөн күч-кыймылы болуп эсептелген максаттын жана шыктануунун касиети менен чогуу өнүгүүнүн,

чыгармачылыктын жана бирдиктүү иш-аракеттердин да касиети жоголду. Пайда болгон боштук кайдыгерликти жана алсыздыкты андан ары күчөткөн баш ийүү жана коркутуу ыкмалары менен толтурулган. Натыйжада каршылашуулар, чыр-чатак, бөлүнүп-жарылуу, артта калуу жана институттардын өз милдеттеринен четтөөлөрү күч алып, ислам империясында өкүмдарлык катаал абал өкүм сүрө баштады.

Мусулман коомчулугу үчүн Ыйык китептин жана алардын себептеринин ортосундагы болжолдуу карама-каршылык - бул адамдын табиятында же объективдүү чындыкта негизи жок бир элес катары каралат. Бул жерде Ыйык китептин жазуу жүзүндөгү тексттери, адамдык табияттын чындыгы жана ааламдын мыйзамдары каралат. Акылдын милдети - аяндын адамдын табиятынын чындыгын жана кененирээк ааламды чагылдыргандыгын текшерүү болуп саналат. Вахий жана аалам мыйзамдары бир булактан келип чыккандыктан, Куранда жазылган эрежелерди колдонуу менен алардын чыныгы маанисинин ортосунда эч кандай айырма жок.

Куранда «аң-сезим» же «акыл-эс» түшүнүктөрү жөнүндө өз алдынча сөз кылынбайт. Аң-сезимге же акыл-эске байланыштуу тынчсыздануу адамдын табиятынын өзгөрүлбөс аспектиси болгон акылга же анын кабыл алынган негиздерине байланыштуу эмес, тескерисинче, акыл-эс же анын мүмкүнчүлүктөрүн колдонуусуна байланыштуу болот.

Куранда бир нерсени түшүнүү тартиби (*аль-тадаббур*) - акыл (*аль-акыл/аль-та аккыл*), ой жүгүртүү (*аль-тафаккур*) жана көрүү (*аль-ибар*) тартиптеринин жардамы менен иш жүзүнө ашырылары көп айтылат. Окумуштуулар өз окшоштуктарындагы каталарын оңдоо үчүн керектүү билимдин же маалыматтын жетишсиздигин байкаган кезде, алар ислам мыйзамдарынын жалпы рухуна дал келген жана адамдын жыргалчылыгынын талаптарына жооп берген чечмелөөлөрдү кабыл алышкан: алар укук таануучулук артыкчылык тажрыйбасына (истихан) баш ийишкен. Мындай мамиле Макасид аль-шарияттын (ислам мыйзамынын жогорку максаттары) чыныгы адам баласына тиешелүү жагдайларда ислам мыйзамынын рухуна жооп берген ар тараптуулукту эске алуу менен өзгөчөлүктөрдү изилдөөнү камтыган дисциплинасына өсүп жетти. Ошентип, окумуштуулар адамдардын руханий жана материалдык кызыкчылыктарын коргоп, колдой алышкан.

Аянды туура түшүнүү мажбурлоону, адамзаттын табиятын же аалам мыйзамдарын четке кагууну талап кылбайт. Кудайдан келген аян бизге өзүбүздүн чыныгы табиятыбыз жана жаратылышыбыз - адилеттүү, дени

сак, чыгармачыл коомду куруунун бирден-бир жолу экендигин түшүнүүгө багыттайт. Бул эрежелер адамдарды жакшы иштерди жасоо эркине баш ийүүгө үндөйт жана шыктандырат. Мисалы, Курандын «Окуу» деген насааты бизди адамдык мүмкүнчүлүгүбүздү жакшылыкка багыттоого жана ишеним, акылмандык жана адеп-ахлактык максатка умтулгандыкка негизделген. Курандын дүйнө таанымында аян менен жаратылыш, адам, аалам фактыларынын ортосунда чыныгы карама-каршылыкка жол берилбейт. Чындыкты табууну талап кылган адамдардан болгону колдо болгон бардык маалыматтарды таразалап жана салыштырып жүрүү талап кылынат.

Эгер Пайгамбарыбыздын сахабалары өтүп кеткенден кийин да мусулман коомчулугу Курандын дүйнө таанымын карманууну уланта бергенде, анда биз улут катары биримдигибизди сактап калмакпыз. Ислам коомдук илимдеринде көптөгөн жетишкендиктерге жетишмекпиз жана каршылашкан топторго бөлүнүп кетүүдөн алыс болмокпуз. Бирок, натыйжада чындык жана чыныгы адамдык кызыкчылыктар жоголуп, ал эми коомчулук болсо кыйроого учурады. Эгер Курандын негиздери жана алардын чечмелөөлөрү исламдык ойлорду жетектөөнү уланта бергенде, Пайгамбарыбыздын чөлдү мекендеген араб урууларына айткан сөздөрү алардын өзгөчө муктаждыктарына, мүмкүнчүлүктөрүнө, маданиятына жана тарыхына ылайыкталгандыгы айдан ачык болмок. Убакыттын өтүшү менен, иджтихаддын (анын маанилерин жаңы жана чыгармачыл жол менен талашуу) жетишсиздигинен улам, Куран жаттоо, эстеп калуу жолдору аркылуу бата кылуу жана Жараткандын сыйлыгына ээ болуу каражатына айланып калды.

Ислам илиминин тарыхын кылдаттык менен изилдөө уруулук жолдор жана ой жүгүртүү, араб улутунан башка элдердин мусулман коомчулугуна агылышы менен бирге араб улутундагы мамлекеттин жүрүшүнө чоң таасирин тийгизгендигин көрсөтүп турат. Бирок, ошентсе да, Куран ар убакта жана ар кайсы жерде конституция, түбөлүктүү билдирүү, чакырык, мыйзам жана дүйнө таанымы болуп кала берет. Анын милдети белгилүү бир мезгилдерде жана жерлерде коомду башкарууга көрсөтмө берүү же мыйзамдарды жарыялоо эмес, тескерисинче, ал илгертен эле кудайдын илими негизделген түбөлүктүү дүйнө таанымын чагылдырат.

Мындан тышкары, Пайгамбарыбыздын Сүннөтү жана хадистери түшүрүлгөндөн кийин, Медина мектебинин ойчулдарынын корутундулары Пайгамбарыбыздын ойлору жана иш-аракеттерине туура келген. Экинчи жагынан, акыркы сунниттик фикх мектебинин негиздөөчүсү Имам Ахмад ибн Ханбалдын ой-пикири Пайгамбарыбыздын убагындагы Медина жана ислам

коомчулугунун ой-пикиринен бир топ өзгөчөлөнгөн. Ханбалдын эмгеги Пайгамбарыбыздан жана Куран окууларынан алынган акылмандыктын булагы катары сунушталбаган хадис жыйнактары менен энциклопедиялардын таралышына өбөлгө түзгөн.

Мамлекеттик деңгээлде болобу же жеке максатты көздөйбү, мусулмандардын жакшы ниет менен жасаган бардык иш-аракеттери ибадаттын бир түрү экендигине карабастан, көпчүлүк мусулман окумуштуулары жеке такыбалыкка же сыйынуунун түрлөрү деп аталып калган нерселерге (ибадат) өзгөчө көңүл бурушту. Ошол эле учурда, окумуштуулар жеке макамы тууралуу мыйзамдарга жана соода келишимдери сыяктуу күндөлүк жашоону жөнгө салган жоболорго баш оту менен берилип кетишти. Мамлекеттик иштер жана коомдук кызыкчылыктарды башкаруу менен байланышкан китептерди жазууга убакыт жана күч-кубат калган жок. Коомдук жана жеке чөйрөлөргө салмактуу басым жасоо менен ислам дүйнө таанымы дээрлик жок болуп кетүү коркунучуна кабылды. Болгону мусулман эли негизинен көмүскөдө сабатсыз болуп калды деген божомолдорго негизделген коркутуп-үркүтүүлөр өз жашоосун улантышты.

Пайгамбарыбыз өз сахабаларына болгон сүйүүсүн, кадырлоосун, урмат-сыйын алардын асыл сапаттары, ардактуу эмгектери жана салымдарын баалоо аркылуу билдирген. Курандын дүйнө таанымы дүйнөдөгү жүрүм-турумдук, таухиддик максаттарга бел байлаган, оң таасирдүү келечектүүлүктүн көз карашын жараткан жана адам баласына Кудай тартуулаган адамзаттын дени сак, салмактуу табиятын чагылдырган дүйнө тааным катары саналат. Албетте, илимий-укуктук көз караштардын келечектүүлүгү аркылуу, жердин жана анын байлыктарын жоопкерчилик менен башкарууну колдоого болот. Курандын дүйнө таанымын таанып-билген мусулман, Кудай берген табияты менен жуурулушуп жашай билүүсү бул чындыгында жакшы көрсөткүчтөргө жеткирет. Биз, мусулмандар, балдарыбыздын аң-сезимине жана жүрөгүнө сүйүүнү, ар-намысты жана тынчтыкты орнотууга чакырабыз.

Азыркы учурдагы материалисттик маданиятыбызга терс интеллектуалдык жана маданий таасирлерге карабастан, Курандын дүйнө таанымын жана мусулмандардын Кудайга болгон сүйүүсүн чагылдырган коомдук аң-сезимдик изилдөөлөрдү жүргүзүүбүз керек. Мындай изилдөөлөр ата-энелерге арналган жана мектептин окуу материалдарына негизделген адабият түрүндө жүргүзүлүүсү мүмкүн. Чоң кишилерге кайрылганда, алардын Аллахтын берешендиги, адамдарга көрсөткөн камкордугу жана адамдарды

канчалык сыйлагандыгы тууралуу аң-сезимдүү ой жүгүртүүсүнө көңүл буруу керек.

Курандын дүйнө таанымынын, анын түшүнүктөрүнүн коомдук институттар үчүн турмуштун ар кайсы тармактарына колдонууда тийгизген таасирин элестете баштасак болот. Мындай түшүнүктөргө өз ара кеңешүү, адилеттүүлүк, кайрымдуулук, жакшылык кылуу жана тазалануу кирет. Карама-каршы түшүнүктөр – бул адилетсиздик, туура эмес иш, агрессия жана акыл менен адамдын кызыкчылыгын көздөгөн нерселер. Биз Куранды туура жолго түшүрүп, жашообуз жана коомубуз үчүн бирдиктүү руханий көз карашты түзүүгө умтулабыз. Куран келечекте ишке ашырылуучу, алдыга койгон бардык максаттарды жана ойлорду өлчөөчү белги, ошондой эле баяндардын жана башка тексттердин мазмунун баалоонун белгилеринин топтому катары кызмат кылат.

Интеллектуалдык жана маданий тирешүүлөр кээ бир адамдардын мусулмандык өздүгүн жана маданиятын жок кылууга же четтетүүгө, анын заманбап материалисттик маданиятка чыгармачыл, жаңычыл салымдарын кошуу мүмкүнчүлүгүнө тоскоол болуу аракетинен улам курчуду. Үй-бүлөдөгү жана коомдогу айрым аялдардын укуктары жана ролдору буга ачык мисал боло алат. Үй-бүлө институту исламдык мыйзамдар менен тыгыз байланыштуу болгондуктан, бул маселеге эзелтен бери мусулман аалымдары тарабынан өзгөчө көңүл бурулуп келген. Демек, мусулман үй-бүлөсү ислам ой жүгүртүүсүнүн кыйратуучу соккуларына жана караңгылыгына карабастан, өзүнүн рухий жана адеп-ахлактык күч-кубатын сактап калган. Эгерде биз үй-бүлө курамындагы бири-бирин толуктап турган гендердик ролдордун акылмандыгын чагылдыруу үчүн үй-бүлө жана эмгек түзүлүштөрүнө өзгөртүүлөрдү киргизбесек, мусулман коомчулугун жана анын мүчөлөрүн андан ары жок кылууга туш болобуз.

Эркек менен аялдын өз ара бири-бирин колдоп, толуктап турган биримдиги адамдын жашоосун, физикалык, аң-сезимдик жана коомдук түзүлүшүн өз ара жуурулушууда өткөрүүгө өбөлгө түзөт. Экөө биригип, толук, шайкештештирилген бир бүтүндүктү түзүшөт. Биздин ой жүгүртүүбүздү жана жүрүм-турумубузду эркектер менен аялдар бири-бирине окшош деген божомолдорго негиздебестен, мусулмандар кээ бир жагынан окшош болсо дагы, алар маанилүү жана толуктоочу жолдор менен айырмаланат деген божомолго негиздешибиз керек.

Материалисттик дүйнө тааным эркек менен аялдын ортосундагы ушул

маанилүү, органикалык психологиялык жана коомдук айырмачылыктарды этибарга албайт же болбосо аларды баса белгилейт. Бул ишенимге жана илимге сыйбас көз караштын Батыш коомдоруна тийгизген залакасын, аялдарга жана балдарга карата жасалган адилетсиздигин көрүп жатабыз. Бул адилетсиздиктер үй-бүлөлүк институтту жана анын бирдиктүү этикалык негиздерин кыйроого учуратат. Аялдар энелик милдеттерин аткарууга тоскоол болгон оордуктарды же ушул милдетти аткарганда, алар бул тандоонун материалдык жана психологиялык чыгымдарын жалгыз өздөрү көтөрүшөт. Ал арада эркектер мындай жоопкерчиликтен бошотулуп калууда.

Курандын дүйнө таанымы, анын коомдук негиздери жана маданий тутумунун түзүлүшү жөнүндө маалыматтын жетишсиздиги мусулман коомчулугунун маданий кулатылышына себеп болду. Бири-бирин толуктоолор эркектер менен аялдардын ортосундагы коомдук мамилелерди жана алардын Кудайдан келген табиятын, Куранда айтылган сүйүү (*ал-мавадда*), боорукердик (*ал-рахимах*), жакшылык кылуу (*ал-маруф*), кайрымдуулук (*ал-ихсан*) түшүнүктөрүн эске алуу менен алардын укуктарын жана милдеттерин буйрук кылат.

Бул дүйнө тааным үй-бүлөлүк мамилелерге экономикалык, саясий, коомдук жана билим берүү чөйрөлөрүндө эркектердин да, аялдардын да укуктарын кепилдеген тажрыйбалык өзгөрүүлөргө байланыштуу болгондуктан, аны теренирээк түшүнүп, изилдөө керек. Мындай өзгөртүүлөр аталган чөйрөлөрдүн Курандын түшүнүктөрү жана негиздери аркылуу бир кыйла бирдиктүү иш-чараларды алып барышына, ошондой эле коом ичинде кеңири жайылтылган чакан тутумдарды түзүүгө мүмкүнчүлүк түзөт.

Курандын дүйнө таанымын коомду же улутту жеке адамдар менен коомдор биримдикте болгондо гана толугу менен жаралган адам жашоонун ажырагыс бөлүгү деп түшүнүү керек. Куран жеке адамга, коомго жана жалпы адамзатка кайрылган: «Аллах ыйман келтирип, жакшы иш-аракеттерди жасагандарга, албетте, алардын жер үстүндөгү бийликке жетүүсүнө убада кылат.»(Наар сүрөсү, 24:55).

Куранда адамзаттын ийгиликтүү иш-аракетинин үч негизи белгиленет: ишеним жана бекемдик; иш-аракеттердин натыйжалуулугу; анын адилеттүүлүгүн натыйжасынан алынган жемиштүүлүк. Куранда дүйнө жүзүндөгү адамзаттын жеке жана башкалар менен болгон мамилелерди эмнелер жөн-

гө салат? Курандын дүйнө жүзүнүн жана адам жашоосунун көз карашында адамзаты тарабынан түшүнүүсүнүн мааниси өтө маанилүү. Курандын таухиддик көрүнүшү ар тараптуулукту жана бир бүтүндүктү түзөт. Демек, «башкалар» түшүнүгү «мен» түшүнүгүнүн ажырагыс бөлүгү, ал эми «мен» түшүнүгү «башкалардын» ажырагыс бөлүгү катары түшүндүрүлөт.

Курандын дүйнө таанымында, жеке жана башкалар менен болгон мамилелер бири-бирине жакын чөйрөлөр болуп саналат, алардын ар бири экинчисине салым кошуу үчүн пайдалуулукта бири-биринен көз карандылык мамиледе болушат. “Жеке” жана “башкалар” түшүнүгүнө ар түрдүүлүктү чагылдырган ар кандай коомдук түзүлүштөрдөгү «элдер жана уруулар» кирет. «Асман менен жердин жаратылышы, силердин тилиңердин да, түсүнөрдүн ар түрдүүлүгү – анын белгилеринен. Акыйкатта, буларда билимдүүлөр үчүн белгилер бар.» (Рум сүрөсү, 30:22).

Ар түрдүүлүк адамдар кызматташууга, жер шарын жана анын жаратылыш байлыктарын жоопкерчилик менен пайдаланууда, жеке жана башкалардын муктаждыктарын канааттандырууда, өнүккөн мамлекетти жана маданиятты түзүүдө бири-бирин толуктоого умтулуусу үчүн жер жүзүндө жашап келет. Кастык жана бири-биринен алыстап кетүү пайда болгон учурларда да, ортосундагы мамилени адилеттүүлүк жөнгө салууга тийиш. Анын сыңарындай, жалпы адамзаттын бир туугандык мамилеси “жеке” жана “башкалар” бардык адилетсиздиктерден жана өч алуудан ачууга алдыруудан алыс болууну талап кылат. Куранда ачууга алдырууну чагылдыруу ачууга алдыруунун өзү деп белгилейт: «Демек, ким силерге кол салса, силер да ага сокку ургула, бирок Алладан корккула»(Бакара сүрөсү, 2:194). Адамзаттагы бир туугандардын ортосундагы чыр-чатак жана согуш мыйзамдуу жана зарыл болгон учурларда да ар дайым чектен чыгуулар менен байланыштуу болуп келет. Ошентип, Куранда мындай иш-аракеттердин канчалык олуттуу экендигин эскертилет. Бирок, ошентсе да, мындай чен-өлчөмсүздүк көрүнүштөрсүз адилеттүүлүк орнобой тургандыгы чындык. Анткени адилеттүүлүк – бул бардык нерседе жөнөкөйлүктү алып жүрүүнүн жемиши болуп саналат.

Адамзаттын өнүгүүсүнүн ар тараптуу, илимий баскычтарын ачуу менен бирге, ислам жол көрсөтүүчү булактын, ал эми Куран бүтүндөй адамзатка кайрылуу, белги берүү милдетин аткарды. Куран - бул адамзаттын өнүгүүсүнүн алгачкы мезгилдеринде берилген вахийлер сыяктуу табигый жана кереметтүү окуялардын эмес, бул билим, окуу, ой жүгүртүү жана ой жетилүүнүн; акыл-эс, талашып-тартышуу, ишендирүү жана жетектөөнүн,

боордоштук, адилеттүүлүк жана тынчтыктын жарчысы. Ислам - бул адамзатка жараткан тарабынан жиберилген жана Курандын адамзаттын жашоосун, анын жер жүзүндөгү башкаруучулары жана өкүлдөрү катары каралуу мүмкүнчүлүгүн тааныткан эң акыркы дин. Ислам баалуулуктарынан жана окууларынан биз ар бирибиз дараметибизге жараша пайдалуу нерселерди алуу, окуп-үйрөнүү менен аларды жашоо тажрыйбабызда колдоно алабыз. Ислам дүйнө таанымы жеке жана башкалар менен болгон мамилелерди адилеттүүлүк жана тынчтык негиздерине баш ийдирет. Исламдын ишенимге чакыруусун даават, Ислам мамлекетин Давлах менен чаташтыруудан сак болушубуз керек. Мамлекет – бул адамзатын коомдук уюмдаштыруу максатында түзүлгөн саясий-укуктук түзүлүш.

Батыш таухиддик ислам дүйнө таанымын тааныбастан, илимий ыкманы кызуу колдоо менен кабыл алды. Батыш динди дээрлик четке кагып салгандан соң, ислам ырым-жырымдардын дини катары карала баштады. Экинчи жагынан, Куран узак мезгилдерден бери сакталып келген өз максаттары, баалуулуктары менен түшүнүктөрүн бир аймактан экинчисине жеткирүү аркылуу дүйнө жүзүнө жайылта алды. Адам жашоосунун шарттары ар дайым өзгөрүп, өнүгүп турган сайын, ислам баалуулуктарын, түшүнүктөрүн колдонуу дагы өзгөрүлүп, өнүгүп туруусу зарыл.

Ислам баалуулуктары менен түшүнүктөрүн белгилүү бир мезгилдерде жана жерлерде туура колдонуу акылмандыкты, билимди жана кыраакылыкты талап кылат. Аллахтын сөзү жана анын жер жүзүнө түшүргөн акыркы кабары болгон Куран адамзаттын жаратылыш байлыктарын, аалам мыйзамдарын бардык мезгилдерде жана жерлерде туура колдонуусун жетектөөнүн булагы болуп саналат. Ислам динин жайылтуунун экинчи булагы катары Пайгамбардын Сүннөттөрүнүн орду аталган билдирүүнүн баалуулуктарын, негиздерин жана түшүнүктөрүн акылмандык менен колдонууну камсыз кылат.

Курандын дүйнө таанымы жана Пайгамбарыбыздын жашоосу адамдарды туура жолго салууга жана адам рухундагы жакшылык күчтөрүн ач көздүккө, жамандыкка, адилетсиздикке жана жеке кызыкчылыгына болгон умтулууларды жеңүүгө жөндөмдүү чыныгы кабарлар менен камсыз кылат. Баштапкы абал катары, мусулман коомчулугу алсырап калгандыгын жана бул өзгөрүүлөр аныктала турган себептерден улам пайда болгонун моюнга алышы керек. Мусулман коомчулугу исламдын объективдүү эмес жана чындыкка коошпогон талаптарын четке кагууну үйрөнүшү керек.

Мусулман ойчулдары, өзгөртүүчүлөрү жана эл агартуучулары учурдагы ислам маданиятынын көйгөйлөрүн аныктап, чечүүсү керек. Ошондой эле, мусулман коомчулугунун ар бир кичи топтору катачылыктардын же бузулулардын себептерин жана оңдоо ыкмаларын аныктоосу зарыл. Ошондо гана коомчулук айкын көрө билүүчүлүк жана оң маанайга ээ болуу менен өз ден-соолугун жана маданиятка жаңычыл мамиле жасоо ордун бекемдей алат. Курандын дүйнө таанымы дагы бир жолу коомдун жашоо образы үчүн негиз катары кызмат кыларын далилдей алды.

Ислам – бул бизди океанда саякат учурунда жээкке аман-эсен жеткирип, алып келүүчү кеме жана биздин саякатыбызды коопсуз аяктообузду камсыз кылган жол көрсөткүч. Ислам - эң күчтүү адамдар гана жашап кете ала турган, адамдык текебердикке же адеп-ахлактыктан сырткары негиздерге, баскынчылык сезимдерге алып келген расизмдин бир түрү, ишенимди, кулчулукту жактаган, кемсинтүүгө кабылган идеализм же бардык нерселерди күмөн саноо менен кабыл алган материализм эмес. Тескерисинче, Ислам – бул салмактуу жана дени сак руханий идеализм. Исламдын мындай көрүнүшү коопсуздукту, тынчтыкты жана бейпилдикти сактоо шартында адамдын муктаждыктарын канааттандырууга негиз берет.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

Курандын дүйнө таанымын чагылдырган негиздер

Бул баалуулуктар жана негиздер тажрыйбалык деңгээлде Курандын дүйнө таанымын түзүүчү негизги, маанилүү бирдиктери болуп саналат. Алар коомдун маданий өнүгүүсүнө багыт берет. Кудайдын жалгыздыгын таануу - бул дүйнө таанымдын эң негизгиси эрежеси. Анткени ал адамдын рухий муктаждыктарына ынандыраарлык, ар тараптуу жоопторду бере алат. Ошондой эле, бул адам жашоосунун жана жашоонун ар кандай чен-өлчөмдөрүн түшүнүүдө адамдын ой-жүгүртүүсүнүн «бийиктигин» чагылдырат: «... Ага окшош эч нерсе жок, Ал – угуучу, көрүүчү» (Шуура сүрөсү, 42:11). Курандын көрсөтмөлөрү адамдын абийиринин маңызын максаттуу, этикалык жана рухий ийкемдүүлүктөрү аркылуу чагылдырат.

Кудай тарабынан берилген башкаруучулук негиздери Кудай периштелерге адам баласын жараткандыгы жөнүндө айткандарында чагылдырылган.

Жеке жана коомдук деңгээлде адамдар аң-сезимге жана түшүнүккө ээ. Бул дүйнөдө иш-аракет кылуу жөндөмүн түшүндүргөн башкаруу негизи, адам баласына кадыр-баркка ээ болууга мүмкүндүк берет. Бул абал жашоо чечимдерин кабыл алууда эркиндикке ээ болуу укугун, ошондой эле жер бетиндеги иш-аракеттерибиз үчүн жоопкерчиликти, милдеттүүлүктү талап кылат.

Адилеттүүлүк адамзаттын бардык иш-аракеттеринин жана бардык материалдык, руханий, экономикалык, коомдук жана саясий чөйрөлөрдө өз ара мамилелеринин негизги максаты болуп саналат. Акыйкаттык жана ченемдүүлүксүз адам жашоосунун жана башкаруучулуктун бардык өлчөмдөрү өз маанисине жана максаттарына жете албайт: акыйкаттык - бул адамдын туура жүрүм-турумун өлчөөчү курал. Куран адамдын жана коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөрүнө бирдей таандык болгон акыйкаттыкты көрүп билүүгө жардам берет.

Адам баласы башка жандыктардан руху, аң-сезими, абийирдүүлүгү жана илим-билимге умтулуу жөндөмү менен айырмаланат. Бул сыймык адамдардан өз кезегинде туура чечим чыгаруу эркиндигин орду менен колдоно билүү жоопкерчилигин талап кылат. Бирок эркиндик башаламандыкты же башка адамдардын, коомчулуктун же кийинки муундардын укуктарын жана кызыкчылыктарын бузууну актабайт. Демек, эч кимдин жеке жана коомдук өлчөмдөрдө адамдын башкаруучулук укугун бузууга акысы жок.

Адам баласына таандык жеке эркиндик - бул адамдын жеке, илимий ишенимдерине жана дүйнө таанымына байланыштуу абийир эркиндиги. Экинчиси, коомдук чөйрөдө иш алып баруу эркиндиги. Бул эркиндик коомго таасир этет жана өз ара кеңешүү аркылуу аныкталган тиешелүү чектерди камтыйт. Коомчулук ортодогу өзгөчөлүктөрдү көзөмөлдөө жана аныктоо иш-чараларын жүргүзүүгө, жеке адамдардын укуктары менен эркиндиктерин, ошондой эле коомчулуктун жыргалчылыкта жашоосун камсыз кылуу укугунун ортосундагы тең салмактуулукка умтулуусу керек.

Куран Кудайдын берген сыйлыгына “..Жаратканга жооп бергендер, намаз окугандар, өздөрүнүн ишин өз ара кеңешип чечкендер жана алар Кудай тартуулаган нерселерди сарптагандар..” татыктуу боло алышат деп ишенидирет. (Шуура сүрөсү, 42:38). Өз ара кеңешүүнүн максаты – адам укугун жана эркиндигин бузбастан, коомду тартипке салуу жана башкаруу үчүн жетекчилик берүү.

Адамдар өз мүмкүнчүлүктөрүн жана жагдайларын эске алып, алар үчүн жооптуу болгон маанилүү чечимдерди кабыл алууга укуктуу экендигине сарамжалдуу жана сезимтал көз карашта болушат. Курандын дүйнө таанымы адамдын жашоосун негиздүү жакшылыктардын олуттуу, маани-маңыздуу өндүрүшү катары карайт. Бул өзгөртүүлөр, чыгармачылык жана кызмат жолу менен бул жашообузда жетишкен бардык эмгектерибиздин жемишин түбөлүктүүлүктүн рухий чөйрөсүндө жайылтуу деп эсептейт. Тубаса рухий кабылдообуз диний жана адеп-ахлактык сезимдин негизи болуп саналат. Ушундай умтулууларды биздин аң-сезимибиздин борборуна киргизсек, Курандын дүйнө таанымы биздин көңүл борборубуз жана шыктануу булагыбыз болот.

Адамга өз турмушундагы багыты боюнча акыл-эс, жакшы маалымат тануу менен, жоопкерчиликтүү чечим кабыл алууга көбүрөөк мүмкүнчүлүккө ээ. Дүйнө тааным биздин Кудай берген адамдык мүнөздүн ажырагыс бөлүгү жана Кудайдын жердеги башкаруучуларынын ролун аткарууга мүмкүнчүлүк берген жоопкерчилигибизди, адеп-ахлактык жүрүм-турумубуздун сезе билүү өзгөчөлүктөрүбүздү тереңдетет.

Өсүп келе жаткан билиминин негизинде адамдарга жер байлыктарын пайдалануу жана маданияттар менен өнүккөн мамлекеттерди куруу мүмкүнчүлүгү берилген. Ошондой эле аларга максаттуу жашоого, жакшылыкка жана ак ниеттүүлүккө умтулууга, Жараткандын алдында жоопкерчиликти сезүүгө өбөлгө түзгөн эркиндик, тандоо мүмкүнчүлүгү, руханий жана адеп-ахлактык аң-сезимди кабыл алуу жөндөмү берилген.

Өз ара кеңешүү (*ал-шура*) таасирдүү жана бийликке ээ адамдардын жеке каалоолоруна же кызыкчылыктарына баш ийбейт, тескерисинче, кеңири коомчулуктун катышуусу үчүн ачыктыкты камсыздайт. Бул тажрыйба баардык адамдардын өз ишенимдеринин негизинде эч кандай тоскоолдуксуз жана чектөөлөрсүз иш алып баруу, ошондой эле адам болуу максатын ишке ашыруу жана өнүгүү, өзгөртүү, коопсуздук боюнча жалпы максаттарына кызмат кылуу боюнча мыйзамдуу укуктарын коргойт. Ошентип, өз ара кеңешүү жеке адамдын, коомчулуктун жана жалпы адамзаттын жыргалчылыгын камсыз кылууда маанилүү орунду ээлейт.

Өз ара кеңешүү түшүнүгүнө жана анын башкаруу менен байланышкан, этикалык жана өнүгүү максаттарына байланыштуу Куранды кылдаттык менен изилдөө акыйкаттык, кадыр-барк жана толеранттуулук рухунда туура жолго салынган эркиндиктин чыныгы маанисин ачып берет. Өз ара

кеңешүү коомду зулумдуктан, авторитаризмден, адилетсиздиктен жана паракорчулуктун кесепеттеринен коргойт. Эркиндик жана өз ара кеңешүү (же анын жоктугу) өнүгүүлөрдүн өсүшүндө жана кулашында чоң мааниге ээ болуу менен бирге, адамзат өнүгүүсүнүн сакталышы үчүн зарыл шарттардан болуп саналат.

Мусулман коомчулуктары кайрадан жандануу жана маданий жашоосун калыбына келтирүү баскычында турганда, бир жагынан эркиндик менен өз ара кеңешүүнүн ортосундагы, экинчи жагынан, өнүгүүлөрдүн өсүшү менен кулашынын ортосундагы баалуулукту баалашы керек. Бүгүнкү күндө адамдын жарандык коомчулугу материализмдин жана расизмдин (жамандыкка түргүп жаткан өзүмчүлдүктүн) үстөмдүгүнөн, жасалма демократиядан жана анын талаптарынан, нигилисттик анархиянын түзүлүшүн түзгөн таасирдүү, акчалуу таптар тарабынан көзөмөлдөгөн жалпыга маалымдоо каражаттары жана жасалма изилдөө борборлорунан запкы тартып келет.

Өркүндөтүлгөн материалисттик коомдор өздөрүнүн адашкандыгынын таасиринен, саясий, коомдук жана экономикалык тутумдарынын ийкемсиздигинен, паракорлук, класстарга, расаларга бөлгөн жоруктардан, алардын элдеринин жана коомдук түзүлүштөрүнүн моралдык жактан начарлап бара жаткан адеп-ахлагынан кутулууга аракет жасоо менен башка элдердин материалдык жана адамзат байлыктарын талкалашты. Албетте, материалдык жана адамдык байлыктарынан, кадыр-баркынан ажыраткан бул орунсуз жоруктардан алсыз, аз өнүккөн мамлекеттер запкы тартышат.

Катардагы адамдардын көпчүлүгү менен техно-капиталисттик интеллигенция түзгөн феодалдык (монополисттик) азчылыктын ортосундагы ажырым кеңейүүдө. Коомдогу катаал абал жана экономикалык, коомдук жана саясий күрөш өз начарлоосун улантып, бүткүл дүйнө жүзүнө жайыла баштайт. Курчап турган чөйрөсүнө жана маданий татаалдыктын жоктугуна байланыштуу тарыхый себептерден улам, мусулман коомчулугу бул институттардын маанилүүлүгүнө жетишээрлик маани берген эмес.

Бүгүнкү күндө, эгер биз өзүбүзгө жана адамзат коомчулугуна кызмат кылууну кааласак, биз эң мыкты институттарды кура албай жатканыбызды мойнубузга алуубуз керек. Куранда бизге эскертилет: «... Аллах адам баласынын бирин башкасы аркылуу коргобосо жер жүзү бузулуп кетмек. Чындыгында Аллах – бүткүл ааламдар үчүн (берилүүчү) жакшылыктын Ээси.» (Бакара сүрөсү, 2: 251). Чындыгында азыркы күндөгү кээ бир зулум же бузуку ислам мамлекеттери ээ болгон байлыктары мусулман коомчулугун

жаңылануу жолуна алып баруу демилгелерине бөгөт коюучу коркунучтарды жаратууда.

Мусулман коомчулугунун ойгонуусунун алгачкы белгилери гүлдөп өсүп, жемиштүү натыйжаларды берүү мүмкүнчүлүгү пайда боло электе эле андан ары алдыга жылуусуна тоскоолдуктар жаралышы мүмкүн деген чыныгы коркунуч бар. Ойчулдардын, өзгөртүүчүлөрдүн жана тарбиячылардын олуттуу иш-аракеттерин, ошондой эле ата-энелердин камкордугун жана өз балдары үчүн курмандыктарын эске алганда, мусулман коомчулугу тоскоолдуктарга карабастан, ушул максаттарга жетүү үчүн керектүү нерселердин бардыгына ээ.

Белгилүү сот кызматкери жана укук таануучу Ибн Халдун (808-хижра/1406-григ.-ж.) коомдук илимдерге түзүлүштүк, себептүүлүк мамилесин жана түзүлүштүк, себептүүлүк жана илимий изилдөөнү орнотууга салым кошкон. Ал белгилегендей, вахий жана анын ар кандай билдирүүлөрү чындыгында вахий катары таанылуусу үчүн жана адамзаттын билим чөйрөсүнө кириши үчүн, ар бир элчинин талаптары жана билдирүүлөрү алгач адамдын акыл-эс салмактуулугунда таразаланып, акылга сыйган ой жүгүртүүнүн негиздери менен өлчөнүшү керек. Себептүүлүк жана жоопкерчиликтүү башкаруучулукту бири-биринен ажыратып кароого мүмкүн эмес. Эгерде себептүүлүк болбосо, анда жашоо башаламандыкка туш болот, жооптуу иш-аракеттерге же жыйынтыктарга негиз да болбосу чындык. Кудайдын башкаруучусу болуу милдети жоопкерчиликти жана таухидге, максаттуулукка жана адеп-ахлакка негизделген иш-аракеттерге жөндөмдүүлүгүн талап кылган эркти камтыйт.

Кудай адамга жердеги башкаруу укугун себепсиз берген болсо, анда адамзаттын жашоосу мүмкүн эмес болмок. Аян (кагаз бетине түшүрүлгөн же *ал-масуур*), адам табияты жана аалам мыйзамдары (байкоого алынган же *ал-манзур*) менен акыл-эстин (тең салмактуулук же өлчөм, же *ал-мизан*) ортосундагы туура мамилелеринде – адамдын табияты жана аалам мыйзамдары аяндын предмети, ал эми акыл-эстин жана ой жүгүртүүнүн негиздери вахийдин жол көрсөтмөсүн түшүнүүбүздүн натыйжасы. Эгер мусулман ой жүгүртүүсү грек ой-пикиринин таасири астында багытын өзгөртпөгөндө, мусулмандар коомдук илимдерди ачкан алгачкы коомчулук болмок. Келечектүү жана бирдиктүү мамлекеттик мыйзамдарды эртерээк кабыл алуу жана ар тараптуу илимий мамилелери аркылуу, алар башка элдерге караганда алда канча көп нерсеге жетишишмек.

Бүгүнкү күндө ислам ой жүгүртүүсү менен маданиятынын багытын оң жакка буруу үчүн, мусулман ойчулдары жана реформаторлору ар тараптуу, илимий көз карашты калыбына келтириши керек. Андан соң, Курандын дүйнө таанымынын бекем негизине таянып, коомдун ой жүгүртүүсүнүн, илимий мекемелеринин жана билим берүүсүнүн негизин түзгөн мусулман коомчулугунун маданияты, билим берүү жана балдарды тарбиялоо жаатында мамилелерин өзгөртө алышат. Мындай өзгөртүү исламдын көз карашын илимдин ар кайсы тармактарында бириктирет жана ислам дүйнөсүн чагылдырган Курандын негизиндеги илимий көрсөтмөлөр менен катар ар кандай академиялык атайын адистиктердин программаларын түзүүгө көмөктөшмөк.

Чыныгы ислам дүйнөсү ар тараптуу, мыйзамдуу жана тартиптүү. Тилекке каршы, мусулмандар арасында үстөмдүк кылып жаткан жасалма «ислам» деп таанылган дүйнө таанымы теориялык, бөлүнүп-жарылуучулук, жай өнүккөн жана тандалма түрдө гана жашап келет. Мусулман коомчулугу Курандын дүйнө таанымын калыбына келтирип, туура жолго багытталган исламдык ой жүгүртүүнүн тутумун калыбына келтириши үчүн, акыл-эс мүмкүнчүлүктөрү, жалпы адамзаттык мыйзамдар, убакыт менен жердин реалдуулугу, аалам ачылыштары ислам илиминин булагы экендигин таануубуз керек.

Сезимдер адамдын ой жүгүртүүсүнүн өлчөмү болгон акыл-эс куралы катары кызмат кылат. Ой жүгүртүү, акыл-эстин жана жалпы түшүнүктүн негиздерине таянып, дүйнө жөнүндө пикирлерди түзүүгө мүмкүндүк берген байкоолорду жана салыштырууларды жасай алабыз. Эрк жер бетиндеги же өзүмчүл максаттарды канааттандыруу үчүн адилеттикке, акыйкаттыкка жана жаңычылдыкка умтулууда тандоо жана чечим чыгаруулардын негиздеринин милдетин аткарат. Жеке адам жана коом катары мусулмандар келечек муундарынын жана өз ой жүгүртүүсүнүн багытын өзгөртө алышат.

Ааламдашуу – бул адамзат өнүгүүсүнүн бардык кадамдарын бириктирген баскычтын өзгөчөлүгү. Исламдан мурдакы бардык диндер бири-биринен салыштырмалуу обочолонгон, эң жөнөкөй жашоочу белгилүү бир элдерге билдирүүлөр болгон. Анын үстүнө, бул диндерди элдерге арнап, жеткирген каражаттар негизинен керемет, сыйкыр сыяктуу болчу. Ислам дүйнө жүзүндөгү жалпы адамзат, Адам атанын бардык урпактары үчүн аян катары түшүрүлгөн. Натыйжада, анын баяндамасы бүткүл адамзатка арналган, ал эми ааламды жана андагы адамдардын ордун илимий-укуктук ченемдер тарабынан аныкталган түшүнүк анын угуучуларына жеткирүү куралы

болуп саналат. Анын максаты - акыйкаттык жана тынчтык. Акыйкаттык болбосо, тынчтык да, ааламдашуу да болбойт. Аалам түзүлүшү жана ааламдашуу – бири-бирине такыр карама-каршы келген түшүнүктөр. Аалам түзүлүшү баарлашууну, жеке адамдар менен коомдордун ортосундагы тынчтыкты, боордоштукту, боорукердикти жана жаратылыш байлыктарын пайдалуу, адилеттүү бөлүштүрүүнү жаратат. Ал эми ааламдашуу, тескери-синче, башкарууга, эзүүчүлүккө жана паракорлукка алып келет. Байланыш кыймылынын өсүшү менен бирге, Пайгамбарыбыздын хадистери менен башталган адамзаттык өнүгүүнүн илимий баскычы адамдарды бирдиктүү ааламдык коомчулукка айландырды. Дүйнө жүзүндөгү улуттар менен элдердин ортосундагы байланыш, өз ара таануу жана жалпы кызыкчылыктар аларды бирдиктүү адамзат коомчулугун түзүүгө түрткү берет.

Ааламдашууга тандоо (альтернатива) – бул аалам тутуму, башкача айтканда, бир туугандыктын, акыйкаттыктын, кызматташтыктын, тилектештиктин, коопсуздуктун, тынчтыктын жана эркиндиктин жоопкерчиликтүү, бирдиктүү колдонулушунун негизинде дүйнөлүк коомчулукту, тартипти жана мамлекетти түзүү. Мусулман коомчулугу өз көз карашын калыбына келтирүү жана өз ара кеңештик тутумду адамзаттын түпкү биримдиги болгон келечектүүлүккө негиздөө милдетин алат. «... Аллах тынчтык жайына [бейпилдикке] чакырат жана каалагандарды [туура жолго] түз жолго багыттайт» (Йунус сүрөсү, 10:25).

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

Курандын дүйнө таанымы: түптөлүшү, башталышы жана өзгөрүүлөр менен түзүлүштөргө шыктандыруулар

Мусулмандар Курандын дүйнө таанымын калыбына келтириши үчүн, улут катары тарыхыбызды, айрыкча, Пайгамбарыбыз толук жашоосун камтыган доор жана туура жолго багытталган халифалар тууралуу көбүрөөк маалыматтарды билишибиз керек. Адамзат өнүгүүсүн, анын азыркы баскычынын туу чокусу болгон илимий, ааламдык аң-сезимди чагылдырган агартуу дооруна, ислам мурасына жана кийинки доорлорго дүйнө таанымынын таасирин баалай билишибиз керек. Баардык адамдардын адилет-

түүлүгүнө жана боордоштугуна негизделген руханий дүйнө таанымы жана расизмге жана баскынчылыкка негизделген башка материалисттик дүйнө таанымга байланыштуу биз азыркы өнүгүүнүн чыныгы өзгөчөлүктөрүн биле баштайбыз.

Азыркы учурдагы өнүгүүдө өзгөчөлүктөрдөн, чындыгында, эскичил мыйзамдардын айкын чагылдыруулары жана адамдын напсисинин бузулгандыгына байланыштуу өзүнө-өзү зыян келтирүүсүн байкоого болот. Мындай коомдордун түптөлгөн түзүлүштөрү канчалык катаалданып, начарлаган сайын, коомчулуктар да ошончолук алсырап, жок боло башташат. Эскичил мыйзамдар менен жашаган дүйнөдө этиканын да, укуктун да маанилүүлүгүнө орун жок. Демек, бул өнүгүү андан ары уланбайт. Анткени анын пайдубалынан келип чыккан чыр-чатактар сөзсүз түрдө анын алдын алууга же өчүрүүгө тиешелүү чаралар көрүлбөсө, алоолонуп күйүп жаткан от сыңары ал өнүгүүнүн өзүн жок кылуусу мүмкүн. “Эскертүүбүздөн соң Забурда: “Жакшы пенделерим жерге мураскор болушат”, – деп жаздык; акыйкатта, мында (Аллахка) сыйынган адамдар үчүн эскертүү бар» (Анбия сүрөсү, 21: 105–106).

Мындай туура эмес багытты тандап алган материализмге акыйкаттыкка, сабырдуулукка жана адеп-ахлактык максаттарга умтулууну чагылдырган Куран тарабынан берилген абийирдүү руханият карама-каршы келет. Азыркы кездеги материалисттик өнүгүү вахийдин жетекчилигин толугу менен четке кагып жаткандыгына карабастан, жер бетинде Кудайдын жер бетиндеги башкаруучусу жана өкүлү болуу милдетинин талаптарынын бири болгон тутумдуу, мыйзамдуу илимий-изилдөө ыкмасына берилгендигинин аркасында чоң жетишкендиктерге жетишти.

Азыркы учурдагы өнүгүүнүн дүйнөлүк долбоору чыныгы башкаруунун дагы бир талабын – акыл-эс менен адилеттүү башкаруучу адамдык табиятка ээ болгон абийирдүүлүк, руханий жактан өнүгүүнү, *аль-нафс аль-лаввамахты* (адамдын өз абийирин айыптаган үн) максат кылат. Ансыз азыркы коомдун мүчөлөрү жапа чеккен коркунучтуу рухий жана коомдук оорулар менен күрөшүүгө жол болбойт.

Качан гана ислам туура түшүндүрүлүп, башкаларга тийиштүү түрдө жеткирилгенде, Курандын дүйнө таанымы жөнүндөгү түшүнүгүбүз бурмалоодон арылып, акылга сыярылык билим берүү тажрыйбасы сакталганда гана, биз азыркы учурдагы материалисттерге чыр-чатактардан, адилетсиздиктерден жана алардын жашоосуна коркунучтарды жараткан иштерден арылууну

сунуштай алабыз. Өзгөртүүнүн милдетин аткаруу маданий чектөөлөрдү жана катаал, артта калган ой жүгүртүүнү жеңүү үчүн калыстыкка, чыдамдуулукка жана кайраттуулукка муктаж болгон мусулман ойчулдары менен демилгечилерине жүктөлгөн.

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

Ислам дүйнө таанымы жана адамзаттын адеп-ахлактык түшүнүктөрү

Мусулман ой жүгүртүүсүндө эски салттарга, тажрыйбаларга жана колдон-молорго эскичил көз караш басымдуулук кылат, ал эми айрым мусулман-дардын менталитетинде ислам салтында камтылган баалуулуктар менен идеялардын, мусулмандардын жашоосу жана мамилелеринин чындыгынын ортосундагы айырманы тереңдеткен жай өнүгүүчүлүк жана көңүл коштук байкалат. Ислам баалуулуктары жана түшүнүктөрү бирдиктүү, так иш-аракеттердин куралы болуп саналары талашсыз.

Ислам баалуулуктары, негиздери жана түшүнүктөрү мусулман коомчулугунун түпкү көз карашына негизделет. Бүгүн биз бул түшүнүктөрдү ар бир мусулман пендесинин аң-сезимине жана жүрөгүнө жеткирүү менен аларды бүтүндүктү көздөгөн, өз ара иш алып барган коомдук, саясий жана экономикалык институттардын деңгээлинде колдонушубуз керек. Ушундай жол менен өнүккөн мамлекетти курууга жана тарыхты түзүүгө даяр болгон турмуштук оң таасирдүү, натыйжалуу мусулман коомчулугун түзө алабыз. Мусулман коомчулугунун билим берүү мекемелерине, өзгөртүүчүлөрүнө, агартуучуларына жана ата-энелерине өз милдеттерин билип, өзүнө жүктөлгөн ролдорду аткаруусуна жардам беришибиз керек, бул иш-аракетибиз өз кезегинде алардын өзүлөрүнө да, укум-тукумуна да Кудай берген руханий максаттарын ишке ашырууга жана милдеттерин аткарууга мүмкүнчүлүк берет.

Курандын дүйнө таанымы бардык чөйрөлөрдө жашоонун чыныгы көрүнүшүн сунуштайт. Ошол эле учурда аалам мыйзамдарына жана адамдык табиятыбызга карата жасаган мамилебиздин натыйжасын чагылдырат. Бул көрүнүш Кудайдын жалгыздыгынын чексиз биримдиги түшүнүгүнө тиешелүү болгон ааламдын, анын курамын түзгөн көп сандагы бирдиктердин жана алардын бири-бирин толуктоосунун негизинен башталат. Бул негизден ар бирибиз бүткүл адамзаттын боордоштугу жөнүндө түшүнүккө ээ

болгону бузга байланыштуу, адам жашоосунун жана бүт ааламдын түзүмү ар түрдүүлүктөгү биримдиктин жана бир түрдүүлүктөгү ар түрдүүлүккө негизделген максаттуу, адеп-ахлактык жана бирдиктүү жашоо үчүн бизде адамдык жана коомдук жоопкерчилик жашап келет.

Жакшылыкты жамандан, пайдалууну пайдасыздан айырмалоо үчүн, ушул коомдун мурасын жана тарыхын кылдат, объективдүү, сын көз менен карап чыгышыбыз керек. Биз интеллектуалдык, билим берүү жана социалдык чөйрөлөрдү алсыздыктардан, жаңылыш ой-пикирлерден жана бурмалоолордон тазалаганда гана, Пайгамбарыбыздын жашоосунда чагылдырылган акылмандыкка, анын Куран окууларын турмуштун түрдүү кырдаалдарында колдоно билүүсүнө жана Куранда негизделген объективдүү дүйнөлүк келечектүүлүктү өнүктүрө алабыз.

Билим жана түшүнүк, биринчи кезекте, ойчулдардын, окумуштуулардын, академиктердин жана интеллигенциянын, ошондой эле мектептер менен мугалимдердин чыгармачылыгынын натыйжасы. Ата-эненин башкы милдеттеринин бири - бул балдардын руханий жактан жана абийирдүүлүк сапаттарын тарбиялоо, аларга адеп-ахлактык жүрүм-турумдук үлгү көрсөтүү жана балдарга берген ар тараптуу билимин өркүндөтүү. Ойчулдар, агартуучулар жана өзгөртүүчүлөр билим берүү жаатында маданий, илимий-изилдөөлөргө тийиштүү массалык маалымат каражаттарына жана мекемелерге өзгөчө көңүл буруп, андан кийин айрыкча электрондук байланыш жана интернет доорунда жашап жаткан кезде ата-энелерге мүмкүн болгон ыкмалар аркылуу ушундай изилдөө жүргүзүүнү сунуш кылуусу зарыл.

Биздин диний, коомдук жана билим берүү мекемелерибиз өз тармагында начар көрсөткүчтөрдү көрсөткөн айрым адамдар тарабынан башкарылууда. Ошол эле учурда, биз жаратылыш байлыктарыбызды жана медицина, инженерия сыяктуу кирешелүү жана кадыр-барктуу тармактарга ишенимибизди сактап келебиз. Бирок, коомдук түзүлүшүбүздүн начар иштешин эске алганда, биз акырында ошол чөйрөлөрдөгү адистерибизди башка өлкөлөргө кетип калуусуна туш болуп, аларды жоготуп алуудабыз. Бизге өз маданиятыбызды тазалап, калыбына келтирип, балдарыбызга рухий, интеллектуалдык жана маданий пайдубалды бере турган мезгил келди.

«Билимди исламдаштыруунун» чыныгы табияты жана ага жетүү жолдору жөнүндө көптөгөн пикир келишпестиктер жана башаламандыктар болду. Мунун эң негизги себептеринин бири - исламдык коомдук илимдерди иштеп чыгуу маселесинде берилген тактыктын, ошондой эле алардын маз-

мунун жана максаттарынын мүнөзүн, ислам мурасы, ислам ойлору жана Батыштын коомдук илимдери менен байланыш жолдорун тактоо мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу. Билимди исламдаштыруу жана коомдук илимдерди исламдаштыруу бири-бирине карама-каршы келген иш-аракеттер жана биз алардын ортосундагы өз ара байланышын, ошондой эле алардын салттуу ислам илимдери же дисциплиналары жана коомдук илимдердин ортосундагы байланышты аныктап, тактап албасак, башаламандык өкүм сүрө бермекчи.

Учурда өз ойлорун, маңызын Пайгамбарыбыз көрсөткөн мисалдардан жана туура жолго багытталган халифалардан алган мусулман коомчулугунун жашоосуна негизделген исламдын салттуу юридикалык (укуктук) негизи ислам ой жүгүртүүсүндө көбүрөөк мааниге ээ болууда. Пайгамбарыбыз, сахабалары жана туура жолго багытталган халифалар негиздеген эрежелер илимий исламдын эң маанилүү булагы болгон. Ислам укук таануу илимдеринин окуучулары башынан өткөрүп жаткан идеологиялык жана саясий обочолонуу жана күчсүздүк, убакыттын өтүшү менен улам барган сайын күчөп бараткан интеллектуалдык катаалдыкка жана бир орунда токтоп калууга алып келген. Бул өз кезегинде көпчүлүгүнүн кийинки учурдагы ислам коомчулугуна тиешеси жок болгон, мурда түптөлгөн сөзмө-сөз эрежелерге, жоболорго жана осуяттарга, тартиптерге, макулдашууларга жана шарттарга таянган тажрыйбасынан алынган.

Көптөгөн ислам мыйзамдары, жоболору, өкүмдөрү жана укуктук чечимдери биз жашаган доорго тиешелүү эмес башка шарттарга жана кыйынчылыктарга ылайыкташтырылган. Ислам дүйнөсүнүн өзгөрүлбөгөн негиздери жана баалуулуктары таанылып, сакталышы өтө маанилүү. Ислам баалуулуктарынын чексиз акылмандыгынан пайда алуу менен биз исламдык ой-пикир чөйрөсүндө жаңы күч-кубатты жаратабыз. Ошондой эле бышыкталган кадамдар керек экендигин жакшыраак түшүнөбүз. Азыркы учурдагы Батыштын коомдук илимдери менен илимди исламдаштыруунун ортосундагы байланыш исламдык коомдук илимдердин өзөгүндө жана мазмунуна да, усулуна да байланыштуу.

Коомдук илимдердин коомдогу орду жана милдети укук, укук таануу жана укуктук чечимдер менен чечимдерден айырмаланат. Коомдук илимдер ислам коомчулугунда айрыкча мыйзам жана юридикалык изилдөөлөргө мамилелерди ирээтке келтирген ченемдерди жана эрежелерди берүүчү идеологиянын мазмунун камсыз кылат. Укук таануунун жана мыйзамдын милдети, биринчи кезекте, табияты боюнча формалдуу, ал эми коомдук

илимдердин милдети негизинен ой жүгүртүүчүлүк же идеялык мүнөзгө ээ. Алар мусулман коомчулугунун жана анын өнүгүүсүн өркүндөтүү үчүн бири-бирин толуктоо менен бирдиктүү иш алып барышат.

Коомдук изилдөөлөрдү жана окууларды жүргүзүү жолу аркылуу түзүлгөн Батыштын ойлору менен Батыштын коомдук илимдеринде колдонулган ыкманын ортосундагы айырмачылыкты табуу өтө маанилүү. Мындай айырмачылыктарды аныктоодон улам исламдын коомдук илимдеринин өнүгүшү эски салттарга карама-каршы келбесин көрө алабыз. Тескерисинче, мындай өнүгүү Батыштын коомдук илимдеринин ыкмасына жана жетишкендиктерине таянуу менен мурунку мезгилдин тажрыйбаларына, билимине жана жетишкендиктерине негизделиши мүмкүн.

Батыш коомдук илимдеринин идеялык мазмунуна эки фактор таасир этет. Биринчи фактор – бул Батыш дүйнө таанымында өзүн көрсөткөн субъективдүү, идеологиялык элемент. Көпчүлүк мүчөлөр өздөрүн Кудайдын бар экендигине ишенбеген катары эсептеген Батыш элдеринин дүйнө таанымында, адамдардын өз ара мамилелеринде же коомдук мамилелеринде дин мындан ары эч кандай көрүнүктүү орунду ээлейт. Экинчи фактор – Батыштын коомдук илимдеринде колдонулган изилдөө ыкмаларынын объективдүү элементи. Көптөгөн чыгармачыл куралдардын, түзүлүштөрдүн жана институттардын пайда болуусуна салымын кошкон Батыштын коомдук илимдеринин идеялык мазмунунун объективдүү негиздерин исламдык коомдук илимдерди өнүктүрүүдө колдонсок болот.

Мусулман студенттери жана изилдөөчүлөрү: чыгармачыл, ар тараптуу, сынчыл, илимий, аналитикалык ой жүгүртө билүүсүн өнүктүрүү менен өздөрүн кайталоо жана башкаларга баш ийүү адаттарынан арылтууну; адамдарга жана курчап турган айлана-чөйрөгө келечектүүлүктү тартуулаган Курандын баалуулуктары, негиздери жөнүндө жакшы түшүнүккө ээ болууну; адамдын табиятын, материалдык ааламдын мыйзамдарын жана мыйзам ченемдүүлүктөрүн, ошондой эле адамзат коомдорун, алардын белгилүү бир мезгилдик, географиялык байланыштарынын чегиндеги мүмкүнчүлүктөрүн жана күчтүү жактарын изилдөөнүн илимий ыкмасы менен толук таанышууну; ислам мурасы жана азыркы учурдагы Батыш коомунун илимий жетишкендиктеринин пайдалуу жактарын көрө билүүнү иш жүзүнө ашыруусу зарыл.

Ислам ойлорунун эл аралык институту (ИОЭАИ) ислам таануу, коомдук илимдер жана ыкмалык-изилдөө жаатындагы окумуштууларга, ошондой

эле академиялык изилдөө борборлоруна жана университеттерге үлгү сунуштоо үчүн академиялык изилдөө жаатында бир топ олуттуу кадамдарды жасады. Бул үлгүнү изилдөө, кабыл алуу жана өнүктүрүү менен учурдагы күч-аракеттерибиздин чагылдырылуусун исламдын дүйнө таанымынын туруктуу баалуулуктары түшүнүктөрү үчүн чындыгында маанилүү болгон жөнөкөй сырткы түзүлүштөрдөн жана риторикалык бирдиктүү башкаруудан арылтууга кызмат кылууга бурушубуз мүмкүн.

БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

ИТ университеттердин окуу программаларын өнүктүрүү планы

ИОЭаИ Малайзия эл аралык университетинде (МЭаИИ) ишке ашырылган университеттин окуу программаларынын үлгүсүн өнүктүрүүгө өз салымын кошту. Бул үлгү исламдык кайра жаралуу жана ислам таанууну өздөштүрүүчү гуманитардык илимдер факультеттеринде эки адистиктен, б.а. негизги жана кошумча адистиктен турат. Бул ийгиликтүү түзүлүш өз адистик чөйрөсүндө жогорку компетенттүүлүккө, мусулман өздүгү тууралуу так түшүнүккө ээ. Олуттуу жетишкендиктерди көрсөтө алган жана бүт дүйнө жүзүндөгү адамзаттын өнүгүү жолундагы ислам дүйнө таанымынын, мусулман коомчулугунун ордун түшүнүп, баалай билген бүтүрүүчүлөрдү жаратууда. Университеттин окуу планын өнүктүрүүнүн бирдиктүү планы иштелип чыккан.

Бул пландын негизин эки бөлүктөн турган ислам таанууну өздөштүрүүнүн жалпы курсу түзөт. Биринчи бөлүктө (болжол менен отуз кредиттик саат) студенттерге мусулман өзүнүн дини жөнүндө эмнелерди билиши керектиги көрсөтүлөт. Бул бөлүк дин таануу, коомдук же гуманитардык илимдер адистигиндеги ар бир студент үчүн талап кылынуучу анча чоң эмес адистикти түзөт. Экинчи бөлүгүнө (бул да болжол менен отуз кредиттик саат) келсек, анын максаты - мусулман коомчулугунун тарыхы, Пайгамбарыбыздын жашоосу, ислам мамлекетинин өнүгүүсү жана диний (исламдык) илимдер жөнүндө жалпы билим берүү.

Ислам таануу жаатындагы жалпы окуу программасынан тышкары дагы эки башка курс бар. Булардын биринчиси коомдук жана гуманитардык илимдер боюнча курстар, экинчиси диний илимдер боюнча адистештирилген курстардан турат. Акыркы курстарга ислам укугу жана укук таануу, илимий изилдөө жана философия (*илм усуль аль-дин*), хадис илимдери (*илм аль-хадис*), Куран негиздери (*илм аль-тафсир*), Пайгамбарыбыздын өмүр баяны (*илм аль-сирах*), араб тилинин грамматикасы (*илм аль-наав*) жана риторика (*илм аль-балагах*) кирет. Ар бир студенттин дипломдук адистик программасы биринчи бөлүгү ислам таануу (негизги) болгон эки адистиктен турат.

Ар бир студенттин бакалавриат программасы төмөнкүлөрдүн бирин тандоодон турат:

- 30 саат ислам таануу + 60 саат негизги предметтер + 30 саат кошумча курстук иштер = коомдук, гуманитардык же диний адистиктердин биринде окуунун 120-130 сааттык программасы.
- 60 саат ислам таануу + 30 саат экинчи орундагы сабактар + 30 саат кошумча курстук иштер = ислам таануудагы 120 сааттык программа.
- 60 саат ислам таануу + 30 саат билим берүү адистиги + 30 саат кошумча курстук иштер = 120-130 сааттык ислам таануу программасы ислам негиздерин баштапкы жана орто билим деңгээлдеринде үйрөтүүгө ылайыктуу.

Эгерде студент ушундай программа боюнча экинчи жогорку билимге ээ болсо, анда ал бүтүрүүчү эки бакалавр даражасына ээ болот: алардын бири ислам таануу боюнча, экинчиси студенттин адистигинин башка чөйрөсү боюнча.

Бул окуу пландары 2008-2009 – окуу жылында толугу менен иштелип чыккан жана ислам дүйнөсүндөгү башка жогорку билим берүү программалары үчүн пайдалуу булак болот деп үмүттөнөбүз. Мындай программа ислам философиясына жана анын турмуштун ар түрдүү кырдаалдарында, тажрыйбаларында колдонулушуна багытталган кошумча курстук ишти камтуусу зарыл. Бул план өтө ийкемдүү, ошондуктан университеттин ар кандай пландарына жана ар кандай адистештирилген талаптарга ылайыкташтырылышы мүмкүн.

Мусулман ойчулдарынын, реформаторлорунун, академиктеринин жана башка кызыкдар адистердин аракеттери мусулман коомчулугуна өз ойлорун ондоосу, институттарын жандандырышы, өз мүмкүнчүлүктөрүн туура пайдалануусу жана чыгармачылыкка шыктануусу үчүн ачык-айкын көрүнүштү жана иш-аракеттерди көрсөтүүчү жол менен макулдашылат деген үмүттөбүз.

Автор

АБДУЛ ХАМИД АБУ СУЛАЙМАН – АКШнын ислам ойлору эл аралык институтунун (ИОЭаИ) президенти; АКШнын балдарды өнүктүрүү фондунун президенти, Малайзия эл аралык ислам университетинин мурдагы ректору. *Эл аралык мамилелердин ислам теориясы: ислам методологиясы жана ойлорунун жаңы багыттары (1987); Муслман ой жүгүртүүсүнүн кыйын кырдаалы (1987); Үй-бүлөдөгү пикир келишпестик: адамдын кадыр-баркынын толук кандуу ислам рухун алуусу (2003); Муслман дүйнөсүндөгү жогорку билимди жандандыруу (2007)* аталыштардагы араб тилиндеги бир нече китептердин жана башка көптөгөн эмгектердин автору. Абу Сулайман ошондой эле көптөгөн докладдар менен лекциялардын автору, Эл аралык симпозиумдарды, конференцияларды жана семинарларды уюштурууга зор салымын кошкон инсан.

